

Алимбеков А.

**БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫН РЕФОРМАЛОО ШАРТЫНДА
БАШТАЛГЫЧ КЛАСС МУГАЛИМДЕРИНИН КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН
ӨНҮКТҮРҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ**

Алимбеков А.

**ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ
В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ**

A. Alimbekov

**THE QUESTIONS OF DEVELOPMENT OF COMPETENCE
OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONDITIONS OF REFORMING
OF THE EDUCATION SYSTEM**

УДК: 373.2:37.013/17

Макала башталгыч класс мугалимдерин даярдоону өркүндөтүү маселелерине арналган. Мында билим берүү системасын реформалоонун шартында башталгыч билим берүүнүн орду өзгөчө фактор катары белгиленет. Башталгыч класс мугалимине коюлуучу жаңы талаптар изделет. Алардын компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн жолдору айкындалат.

Негизги сөздөр: башталгыч класстар, мугалим, билим берүү, тарбия.

Статья посвящена вопросам совершенствования подготовки учителей начальных классов. В нем начальное образование рассмотрено как важнейший фактор в реформирования системы образования. Сформулированы новые требования к учителям начальных классов. Определены пути развития их компетентности.

Ключевые слова: начальные классы, учитель, образование.

The article is devoted to questions of improvement of preparation of teachers of initial classes. In this primary education is considered as the most important factor in the reform of the education system. Formulated new requirements for elementary school teachers. Identify ways to develop their competence.

Key words: elementary school, teacher, education.

Коомдук турмуштун бардык сфералары сыяктуу бүгүн Кыргызстандын билим берүү системасы да көп кырдуу кризистерге туш болуп, андан чыгуу, жаңы шарттарга ылайык жаңылануу, өнүгүп өркүндөө процесстерин баштан кечирүүдө. Ырасында эле соңку жылдардагы реформалар коомдук педагогикалык аң сезимдеги дүйнөдө баары өзгөрүп жатат бир гана мектеп консервативдүү институт катары кала берүүдө деген пикирлерди артта калтырууга аз да болсо арым таштады. Аталган багыттагы арзуу тилектерди ойдогудай жүзөгө ашыруу узак жана татаал процесс болсо да өзгөрүүгө бет алган жаңы мектептин карааны алыстан көрүнө баштанынан шек саноого болбойт. Соңку жылдары Кыргызстандын жалпы билим берүүчү мектептердин предметтик билим берүү стандарттарында эмнеге окутуу керек? Кантип окутуу керек? деген маселелер кайрадан аңдалып компетенттүүлүккө негизденүү, инсан таламдуу, маданият таламдуу билим берүү сыяктуу жаңыча парадигмалардын чегинде чечмелөө аракеттери

жасалган. Бул парадигмалардын негизинде окуучунун билими менен турмушка даярдыгынын ортосундагы айрымачылыктарды азайтуу ниети жатат. Башкача айтканда, жаңы предметтик билим берүү стандарттарында мурдагылардан айрымасы билим берүүнүн натыйжасы балдардын көптү билгени эмес, өздөштүргөн билимдеринин негизинде маселе чечүү жөндөмүнө ээ болуу катары каралат. Бүгүнкү мектеп бүтүрүүчүсүнүн идеалдуу образы-билимдерин окуу процессиндеги гана маселелерди чечүүдө эмес, турмуштук маселелерди чечүүдө да колдоно билген инсан. Андай инсан ата энесине, коомго, мамлекетке проблема жаратпайт, тескерисинче алардын проблемаларын чечүүгө кол кабыш кылганга компетенттүү болот. Демек, жаңырган мектепте билим берүүнүн натыйжасы керек учурда кайталап айтып берүүгө негизделген илимий маалыматтар эмес, окуучунун аларды жашоо турмушта колдоно билүү тажрыйбасы.

Ар кандай жөндөм реалдуу кырдаалдарда маселе чечүү ишмердүүлүгүн баштан кечирүү аркылуу гана түптөлүп калыптанат. Ар кандай жаңы жөндөмдүүлүктү жаратуу иш аракеттин жаңы ыкмалары, механизмдерин талап этет. Арийне, билим берүүнүн мындай моделин ишке киргизүү окуу программаларды өзгөртүү, окуу китептерин, колдонмо каражаттарды, окутуу технологияларын жаңылоону шарттайт. Ошону менен бирдикте компетенттүү иш билги мугалимдерсиз аталган аракеттердин кайтарымы анчалык болбостугу аксиома. Сөз арасында билим берүү ишиндеги кемчиликтердин себептерин айкындоого байланыштуу коомдук аң сезимдеги салттуу көз караштарга да токтоло кетүү эп. Алсак, башталгыч класстардын мугалимдери окуучулардын ийгиликсиз окушун алардын мектепке чейинки даярдыгынын жоктугуна шылтоолошот. Жогорку класс мугалимдери мындай көрүнүштүн себебин башталгыч класстарга байланыштырып карашат. Ал эми мектеп практикасында орун алган кемчиликтердин булактарынын эң негизгилеринин бири мугалим кадрларын даярдоочу жогорку педагогикалык окуу жайлардын ишинин сапатынын начардыгы экендигине анчейин маани берилбейт. "Жакшы болсо устадан, жаман болсо шакирттен" - дегендей, негедир жогор-

ку педагогикалык окуу жайлар коомчулук тарабынан билим берүү мекемелерине коюлган өз эңчисине тийиштүү объективдүү дооматтардан четте калып келишет. Түзүлгөн кырдаал мугалимдин ишмердүүлүгүнө карата көз караштарга олуттуу өзгөртүү киргизүүнү талап этет. Бүгүнкү мугалимдин компетенттүүлүгүн кандай чен-өлчөмдөр менен баалоого болот? Педагогикалык компетенттүүлүктүн структурасын эмнелер түзөт? – деген суроолор «көнүл борборундагы башкы маселелер. Ыкыбалга жараша бүгүнкү педагогика илими бул маселеде изилдөөлөр, ар түркүн ой-тыянактарга бай. Ошону менен бирдикте алардын көбү башталгыч класс

Аларга негизденүү менен ар бир мамлекетте мугалимге карата белгилүү мыйзамдык актылар же талаптар иштелип чыгууга болот.

1. *Башталгыч класс мугалиминин эң башкы баалуу касиети анын кишилик касиеттери.* Адам жакшылыкты жерден таап албайт, адамдан үйрөнөт. Бала үчүн жакшылык сапаттарды таануунун эч нерсе менен алмаштыргыс эң жандуу, нарктуу өрнөгү бет маңдайындагы мугалими. Балдардын жакшылык, адилеттик, чындыкка карата ишенимдеринин бекемдиги мугалимдерине болгон ишенимдерине пропорционалдуу болот.

“Мектепте баары мугалимге негизделет. Эң мыкты окуу предмети да, окуучу үчүн жандуу өрнөк үлгү да мугалимдин инсандык сапаттары” – деп мүнөздөгөн В.А. Дистервег [2,13]. Ал эми, улуу орус педагогу К.Д. Ушинский мугалимдин инсандык сапаттарынын педагогикалык процесстеги ордун өтө жогору баалап: “Тарбиячынын жаш муундардын жан дүйнөсүнө таасирин эч нерсе менен теңдештирүүгө болбойт, аны окуу китептер да, ар кандай адептик осуяттар да, мактоо жана жазалоо системасы да алмаштыра албайт” – деп жазган [3, 321]. Улуу педагогдордун жогорудагы сөздөрү көбүнесе башталгыч мектепке таандык экендигинен шек саноого болбойт. Ошондуктан мугалимдик кесипти сүйүү, балдар менен иштөөнү башкы керектөө катары кабылдоо; балдардын коомдук маданий тажрыйбалардын мураскери болуп жетилишине ынануу; балдарды окутуу ишинин борбору, башкы дөөлөтү катары кабылдоо, ар бир баланын инсандык дараметине ишенүү, келечегинен чоң үмүттө болуу; окутуу тарбиялоонун милдеттерин терең ыклас, ыйман менен жүзөгө ашыруу талабы керектөөсү; айкөлдүктүн, мээрмандыгын жалпы эле нарк нускалуу адамдын эталону болууга умтулуу; коомдук активдүүлүк, бийик атуулдук парз, инсан аралык мамиледеги адилдик акыйкаттык анын жашоо турмушунун нормасы болууга тийиш. Бул сапаттарсыз башталгыч класс мугалимин элестетүүгө болбойт.

1. *Балдардын жан дүйнөсүнүн чебер билерманы, эң жакын жардамчысы.* Башталгыч класс мугалими бул бет маңдайындагы олтурган баланы абстрактуу стистика катары эмес, ал да азыркы туш тарабы тунгуюкка кептелген коомдук турмушубуздун продукттысы экендигин башкаларга салыштырмалуу алда канча айрымалуу түшүнгөн, кем өксүктөрүн жерибей толерантуу мамиле жасай бил-

ген *оптимист адам.* Чоң кишилердей эле балдардын балалык тагдыры да телегейи тегиз бир кылка болбойт. Ата энелеринин атайылап жасаган аракетинен улам татаал кырдаалга шарттарга туш болуп чоңдордон эң обол мугалимдерден түшүнүү менен мамилесин талап эткен балдар арбын.

Бул жагдай бизге “социалдык-маданий чөйрө” түшүнүгүн мектеп жана мугалимдин педагогикалык ишмердүүлүгүнүн контекстинде андоо зарылдыгын жаратат. Социалдык-маданий чөйрөнүн педагогикалык таалим-тарбиянын мазмунун аныктоочу ролу жөнүндөгү ойлор өзүнчө түптүү түшүнүктөрү бар илим тармагы болуп эсептелет.

Таалим-тарбия ишинде баланын өзү жашаган чөйрөнүн баалуулугун кылдат эске алуу зарылдыгын К.Д. Ушинский “Адамдар өзү жашаган чөйрөнүн таасири астында өсүшөт жана тарбияланышат, демек, алардын жан дүйнөсүнүн калыптанышындай эле ошол чөйрөнүн таасири чечүүчү мааниге ээ” – деп тастыктаган [3, 211]. Ал эми, Н.К.Крупская “Мугалим жергиликтүү шарттын өзгөчөлүктөрүн жалпы коомдук талаптар менен байланышта карабай туруп, өзү жашаган чөйрөгө эмнелер зарыл экендигин билбей туруп, окуу программасы менен гана чектелип иштөөсү мүмкүн эмес” – экендигин белгилеген [4, 129].

Социалдык-маданий чөйрөнүн ар бир ымыркайга, өспүрүмгө, жаш муунга, орто жаш курактагы жана улгайган адамдарга маданий-тарыхый педагогикалык тажрыйбалар, улуттук баалуулуктар, элдик каада-салттар, жаратылыш, экология, архитектура жана маданий эстеликтер аркылуу таасир этүүсү педагогиканын тарыхый тажрыйбаларында белгилүү болгондой, баалуу педагогикалык процесстин түзүлүшү болуп эсептелет. 3. Баарыбызга маалым башталгыч класс мугалиминин негизги ишмердүүлүгүн сабак түзөт.

Анын ишмердүүлүгү да сабак аркылуу бааланат:

- мектеп жана сабак деген түгөйлөш түшүнүктөр мектеп дегенде класстык сабакты элестетebиз;
- мектептеги окуу ишинин 98% сабак формасында өтөт.
- орто мектепти бүтүргөн ар бир окуучу кеминде 10 миң сабак алат;
- университетти бүткөндөн баштап пенсия курагына чейин иштеген ар бир мугалим кеминде 25 миң сабак өтөт.

Башталгыч класс мугалиминин сапааттуу сабак өтүүгө байланыштуу дидактикалык компетенттүүлүгү азыр да анын ишмердүүлүгүн баалоонун негизги көрсөткүчү катары кала берет.

Ошону менен бирдикте жаңы мектептин парадигмасына ылайык сабактын максаты андагы мугалим окуучу ролдору олуттуу өзгөрүүгө учурады. Эгерде мурда сабактардын максаты мугалимдин иш аракетинин натыйжасы катары бааланса азыркы сабакта сабакта окуучу ээ боло турган натыйжалар окуучунун өзүнүн максат милдети катары аныкталат. Окуу процессинде башталгыч класс окуучуларына эмоционалдуу образдуу ой жүгүртүү мүнөздүү.

Ушундан улам К.Д. Ушинский: «балдар түстөр, үндөр, заттар аркылуу ой жүгүртүшөт» - деп белгилеген. Ал эми түшүнүктөр менен кубулуштар ортосундагы өз ара байланыштарды логикалык операциялардын негизинде талдап абстрактуу ой жүгүртүүгө туура уюштурулган окуу процессинде бара-бара үйрөнө башташат. Башталгыч класс окуучуларынын ой жүгүртүүсү анын речи менен өз ара байланышта өнүгөт. Болжол менен 4-класстын окуучусунун речь запасы 3500-4000 миң сөздөн турат. Башталгыч мектеп балдардын оозеки жана жазма кебин өнүктүрүү боюнча дамамат иш алып барышы зарыл. Кенже класс окуучусунун көңүл буруусу туруксуз ал кандайдыр бир нерсеге узак көңүлүн кадап тура албайт. Ошондуктан сабакта ишмердүүлүктүн түрлөрүн улам алмаштырып туруу зарылдыгы келип чыгат. Эске тутуусунда көрсөтмө-образдуулук басымдуулук кылат. Алар көзгө жакын конкреттүү предметтерди гана эсте сактап калууга ыктуу.

4. Мугалимдин улуттук масштабдагы миссиясы бул элди эл кылып турган асыл нарктарды жаш муундарга өткөрүп берүү алардын энчисине айландыруу милдети.

Анткени, урпактарды улуттун унгулуу дөөлөттөрүнүн мураскери катары калыптаныш тагдыры таалим-тарбия аркылуу гана ишке ашат. Ал дөөлөттөр кан аркылуу өтпөйт. Айталы ата-энесинин таза кыргыз болгону эч убакта баласынын сөзсүз кыргыз болуп калыптанышынын кепилдиги боло албайт. Ушундан улам өз ата мекенинде жашап иштеп жүрүп эле бөтөн дөөлөттөргө азгырылып бара жаткан инсандар бар экенин танууга болбойт. Бөтөн идеяларды бир гана тыйуу жолу менен жеңүү бекер кеп. Алардын таасири менен алардан баалуу идеялар аркылуу гана күрөшө алабыз. Демек, азыркы мугалимдерди даярдоодо өзүн өткөн менен келечекти туташтырып туруучу көпүрө катары даярдоого карата сезим туйгулары реалдуу иш аракеттери менен айрымаланган. Мугалимдин этнопедагогикалык даярдыгы бир

тараптан инсандын этномаданий нарк дөөлөттөрүн калыптандырууга багытталса, экинчи жактан чыныгы элдик мугалимдин турмуш образынын мүнөздөмөсү болуп саналат.

5. Башталгыч класс мугалиминин эң зарыл компетенттүлүктөрүнүн бири – бул *рефлексивдик компетенттүүлүк*. Бул компонент өзишмердүүлүгүнүн жетишсиздиги жа инсандуулугун, жетишкендиктерин билүү, өзүн-өзү баалоонун калыптандырылгандыгын; өз жөндөмдүүлүктөрүн, өз ишмердүүлүгүнүн деңгээлин сезе билүүнү; өз ишинин, өзүнүн кемчиликтеринин себептерин көрө билүүнү; иш планын окуучулардын жеке өнүгүүсүнө багыттап түзө билүүнү; өзүн-өз таануу өзүнө-өзү байкоо жүргүзүү, өзүн-өзү анализдөө, өзүнө-өзү стимулдоону шарттайт.

Адабияттар:

1. Алимбеков А. Жаңы мектеп - жаңы мугалимге муктаж // «Жаңы мектепке - жаңы мугалим: педагогикалык кадрларды даярдоону модернизациялоонун актуалдуу проблемалары» Эл аралык илимий-практикалык конференциясынын тезистерин. - 22-23-апрель 2016-ж. - Ош, ОГПИ. - 6-7 бб.
2. Дистервег А. Избр. пед. соч. [Текст] / А. Дистервег. - М.: Учпедгиз, 1956. - С. 247.
3. Ушинский К.Д. Избр. соч. [Текст] / К.Д. Ушинский. - М.: Учпедгиз., 1945.
4. Крупская Н.К. Педагогические сочинения [Текст] / Н.К. Крупская, А.М. Арсеньева. В 6 т; Т. 3. - М. 1980. - С. 146.
5. Кузьмина, Н.В. Очерки психологии труда учителя [Текст] / Н.В. Кузьмина // Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1967. - С. 183.
6. Elementary education in the context of UNESCO EFA programme: Russian perspectives: Recommendations on the basis of research / Under the editorship of Professor G. A. Bordovsky. - Saint Petersburg: Herzen University Publishing House, 2007. – P. 101.

Рецензент: д.пед.н., профессор Сияев Т.М.